

Anton Korošec med sodobniki in v zgodovini

Igor Grdina*

Potrjeno – Accepted: 30. 9. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Korošec A., 94(497.1)"1918/1940"

Igor Grdina: Anton Korošec med sodobniki in v zgodovini. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 19–46

Anton Korošec (1872–1940) je hitro prehodil pot od regionalnega voditelja slovenskega katoliškega tabora na Štajerskem do narodnega voditelja. Za njegov vzpon je bila odločilna demokratizacija v okviru modernizacije habsburške monarhije. Kot parlamentarec se je Korošec uveljavil v cislajtanskem parlamentu; čeprav v času njegovega vodenja poslanskih klubov državni zbor večinoma ni zasedal, si je pridobil velik ugled, saj parlament v zahodni državni polovici vse do pomladi 1917 ni imel nikakršne vloge v svetovni vojni in večanju stiske. Korošec se je tedaj preobrazil v narodnega voditelja, s prizadevanjem za oblikovanje skupne nacionalne države Slovencev, Hrvatov in Srbov pa tudi v državnika. Kljub različnim taktičnim zasukom je vse do smrti menil, da je za Slovence jugoslovanska država najboljša rešitev; zato si je vseskozi prizadeval za njeno trdnost.

Ključne besede: Anton Korošec, Slovenci, Jugoslavija, demokracija, parlamentarizem.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Korošec A., 94(497.1)"1918/1940"

Igor Grdina: Anton Korošec among his contemporaries and in history. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 19–46

Anton Korošec (1872–1940) quickly moved from regional leader of the Slovenian Catholic camp in Styria to national leader. His rise was determined by democratisation in

* Prof. ddr. Igor Grdina, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; AMEU ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, Slovenija, igor.grdina@zrc-sazu.si

the context of the modernisation of the Habsburg monarchy. As a parliamentarian, Korošec established himself in the Cisleithanian Parliament; although the National Assembly was mostly not in session during his leadership of the parliamentary caucuses, he gained a great reputation, as the parliament in the western half of the country played no role in the world war and the increasing hardship until the spring of 1917. Korošec then turned into a national leader, and with his efforts to create a common national state of Slovenes, Croats and Serbs, into a statesman. Despite various tactical twists and turns, he believed until his death that a Yugoslav state was the best solution for Slovenians; he therefore worked for its stability throughout.

Keywords: Anton Korošec, Slovenians, Yugoslavia, democracy, parliamentarism.

Ni dvoma: življenjsko delo Antona Korošca je Jugoslavija. Država, ki mu je odvzela prostost gibanja in zapirala njegove privrženca. Država, ki mu ni postavila spomenika. Država, ki je onemogočala *historizacijo* spomina nanj. Jugoslavija – nehvaležna država, ki je ni več.

Prva polovica Koroščevega življenja – od rojstva v Biserjanah na dan sv. Pankracija v letu Gospodovem 1872 do priboritve sedeža v dunajskem *Reichsratu* spomladi 1906 – ne priteguje posebne pozornosti.¹ Mnogi generacijski vrstniki prihodnjega narodnega voditelja, ki je izvedel enega največjih prelomov v slovenski zgodovini, so v letih svojega samooblikovanja in mladostnega popotovanja pokazali mnogo več. Zlasti umetniški ustvarjalci. Ivan Cankar je, denimo, že na večer 19. stoletja postal emblem. Ko je ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič pokupil vse dosegljive primerke *Erotike* in jih okoli velike noči 1899 skuril v pečeh starodavne nadpastirske palače v Ljubljani, se je ime mladega umetnika preobrazilo v sinonim za moderno slovensko literaturo – četudi verzi v knjigi niso bili v vsem prelomni. Josip Ipavec je ob zori *belle époque* z baletom *Možiček* doživel komaj predstavljen triumf v novi graški operi – eni največjih v Francjožefovi dvojni monarhiji. In le malo kasneje so slovenski impresionisti na najboljši mogoči udejanjili vse tisto, kar je vodilni kritiški glasnik *Mladega Dunaja* Hermann Bahr zaobsegel s krilatico o odkritju provinc(e).² Arhitekt Maks Fabiani je svetoval prestolonasledniku Francu Ferdinandu, njegov kolega Jože Plečnik pa je s Zacherlovo hišo v prvem okraju

¹ Prikaz poti Antona Korošca do prve svetovne vojne se naslanja na temeljno delo Feliksa Bistra o njegovem življenju. Za čas do leta 1918 je mogoče v njej zapisane ugotovitve le povzeti. Prim. Feliks Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1992. V prvem delu pričujoče študije se zaradi načela ekonomičnosti navajajo zgolj dela drugih avtorjev, ki nazorno ilustrirajo oziroma pojasnjujejo širši kontekst dogajanja ter izražajo duha časa.

² Prim. Hermann Bahr, *Kritische Schriften VII. Bildung. Essays*, Weimar: VDG, 2010, 141–147.

cesarskega mesta – edinega pravega na stari celini, kakor je vsem in vsakomur dajalo na znanje besedilo hudomušne polke Johanna Strauša Sina – razdelil duhove. Ljudje starega kopita so mojstru nasprotovali z vso zadrtostjo, ki so jo premogli, medtem ko so ga zagovorniki še neuhojenih poti kovali v zvezde in v njem videli edinega mogočega naslednika znamenitega umetniškega *secesionista* Otta Wagnerja.

Kot ljudje z zelo opaznimi posebnostmi so se razmeroma zgodaj profilirali tudi slovenski znanstveniki. Josip Mantuani je izdal temeljno delo o začetkih glasbenega življenja na Dunaju in svetu odkril Gallusov opus, katerega elemente je dotlej cenil le kak samohodec.³ Veliko priznanja je žel Josip Plemelj, ki se je v matematičnih krogih proslavil z reševanjem Riemannovega problema. Ivan Regen se je usmeril k preučevanju žuželk, ki ga je nazadnje privedlo do praga komunikacije z njimi, Matija Murko pa se je hitro razvijal v poslednjega patriarha slavistike – četudi si je Vatroslav Jagić na vso moč prizadeval, da bi ga zasenčil njegov zet Milan Rešetar.⁴ Za mentalno podnebje antikvarne habsburške monarhije tipična *Protektion* je zagotavljala zgolj zasedbo tega ali onega službenega položaja, medtem ko raziskovalne prodornosti ni mogla podariti nikomur.

Korošec je bil v času, ko so se njegovi umetniško prelomni in znanstveno pobudni rojaki s svojimi dosežki že vpisali v knjigo zgodovine – nekateri velikani, ki jih je, kakor Josipa Murna Aleksandrova, opazila šele prihodnost, pa so bili že mrtvi –, komajda regionalno pomemben politik. A niti kot tak ni izstopal: bil je dovolj tipičen predstavnik s Slomškovim duhom prepojene duhovščine, ki se je na trdih tleh slovenskoštajerske stvarnosti trudila za zemeljsko blaginjo in odprto nebo. In za pravico. Povsod. Tedaj zdelo, da bi ob velikem trudu lahko postal Lavoslav Gregorec *belle époque* ...

A Korošec je že v letih osebnostnega (samo)oblikovanja, ko se je odločil za plovbo med mogočnimi valovi velike dediščine, tu in tam pokazal, da stoji na lastnih nogah. Njegova zvestoba prednikom je koreninila v osebnih premislekih. Četudi je pripadal narodu, ki je za svoje vodnike v še nevidene zarje najraje izbiral viteze peresa, je svoj prapor kanil razviti v politični areni. V mariborskem bogoslovju je – kar se zdi značilno za moža, čigar pogled se je vse do konca odlikoval s širokim zornim kotom – nasprotoval enostranskosti: zapletel se je v spor z zagovorniki literarnega, prazničnega slovenstva. Njegovo je hotelo biti vsakodnevno. Trdo. Garaško.

V času kaplanovanja, ki se je za Korošca začelo avgusta 1896 v umetniško razkošni in gospodarsko zmogljivi sladkogorski fari ter nadaljevalo naslednje

³ V vrsti mojstrov, ki so čislali Gallusovo delo, je bil najznamenitejši mojster angelskih pozavn Anton Bruckner.

⁴ Matija Murko, *Spomini*, Ljubljana: Slovenska matica, 1951, 159.

leto v obdravskem trgu Marenbergu, je bilo detajlov, ki so mladega posvečenca ločevali od njegovih sobratov, vse več. V naslednji službi, na položaju študijskega prefekta v mariborskem bogoslovju, je mogel iz dneva v dan težje pogrešljivi mož v svoje anale ob izčrpavajoči časnikarski tlaki – in nekaj zaplenjenih člankih – že vpisati tudi obsodbo na šesttedenski zapor, ki si jo je prislužil z ostrim člankom o nemškutariji. Za jeklenimi križi se potem ni znašel, saj je bil z najvišjega mesta oproščen sedenja v ječi; za to milost mu je oblast zaračunala nič manj kot 1000 goldinarjev.

Junija 1902, ko se je Korošec prvič podal v volilno dirko – kanil je postati poslanec štajarskega deželnega zbora –, je dobil službeni dopust. Lavantinski knezoškof Mihael Napotnik, ki se je kot dunajski doktor presvete teologije in dvorni kaplan odlikoval po veliki previdnosti in intelektualni tenkočutnosti, očitno ni želel mešanja duhovniške službe in politike. Gotovo je po velikem svetu razgledani nadpastir razumel znamenja časa – po prevratu jeseni 1918 se je kljub tesnim zvezam s Habsburžani hitro vključil v novo stvarnost in že leta 1921 vzpostavil tvorne odnose z namestnikom srbsko-hrvaško-slovenskega monarha Ivanom Hribarjem⁵ –, vendar sam ni hotel pospeševati sprememb zunaj verske sfere življenja, saj je njegova dieceza zaradi narodnostnih nasprotij v *zeleni vojvodini* veljala za vnetljivo cono. A politika je čedalje očitneje postajala slehernikova usoda. In Korošec je bil v soglasju z duhom dobe, v kateri mu je bilo dano živeti: ni se izmikal sodobnosti, ki jo je iz dneva v dan odloč(il)neje (so)oblikoval ...

Slovenski katoliški tabor je že v desetletjih pred uvedbo splošne, enake, neposredne in tajne volilne pravice pri izboru poslancev za dunajski *Reichsrat* politiziral množice. Njegovi prvaki na Kranjskem – med njimi je bil najbolj izstopajoč na starorimske ljudske tribune spominjajoči Janez Evangelist Krek – so se zavedali, da se *fin de siècle* razlikuje od vseh poprejšnjih dob. Tudi v kontinentalnem zaledju Trsta, ki se dotlej ni moglo pohvaliti z odločnimi razvojnimi koraki, so se množila znamenja druge industrijske revolucije, katere gonilo in emblema sta postala električna in kemična. Skokovito napredujoča modernizacija, ki ji je politično vsebino čedalje očitneje dajala demokratizacija, je začela rahljati celo kurialno strukturo zastopniških teles,⁶ pri kateri ni bilo mogoče skriti naslanjanja na delitve iz časov stanovskega reda. Zato so voditelji katoliškega tabora na Slovenskem že v 19. stoletju veliko skrb namenjali ne samo glasovalcem, temveč ljudem nasploh: kdor bo imel za seboj množice, bo prej ali slej prevladal in postal zmagovalec. Dejansko celo triumfator. In čeprav Korošču impulzivni Krek po temperamentu ni bil niti malo blizu, je

⁵ Ivan Hribar *Moji spomini II*, Ljubljana: Slovenska matica, 1984, 447, 450.

⁶ Spremembe so bile večje in temeljitejše na državni kakor na deželni ravni. Prim. Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965, 14–19; 33–38.

vendarle moral pritrrditi njegovemu načinu političnega delovanja – še zlasti potem, ko se je novembra 1902 soočil z bridkim volilnim porazom. Tedaj slovenski duhovniki na Štajerskem pač še niso imeli opore v mreži medsebojno čvrsto povezanih političnih, gospodarskih, izobraževalnih in kulturnih organizacij.

Korošec, ki si ni dovolil razkošja, da bi poraze dojemal katastrofično – kot (melo)dramo, v kateri pride do teatralnega razsula in potopa sveta –, temveč jih je razumel kot življenjske lekcije, iz katerih se je treba kaj naučiti, se je po prvem volilnem neuspehu ovedel, da bo moral biti naslednjič bolje pripravljen. Zato je skupaj s somišljeniki poskrbel za oblikovanje in rast personalno-institucionalnega micelija, s kakršnim so že razpolagali narodnjaški katoličani na Kranjskem. Potrudil se je tudi za osebni dokaz lastne sposobnosti po tradicionalnih merilih: julija 1905 je na graški univerzi s pridobitvijo najvišjega akademskega naslova iz teologije sklenil svoje visokošolske študije. Ironija zgodovine je pozneje poskrbela, da mu je doktorski naziv pripomogel k pridobitvi profesure iz stroke, ki ni imela nobene zveze z njegovo izobrazbo – v Beogradu je namreč nekaj časa predaval o združništvu ...⁷

Na sredi potov svojega življenja se je Korošec profiliral kot izstopajoča, čeprav še ne povsem zunajserijska osebnost. Ni bil več v množici, temveč med prvaki. Med peščico. Vendar se je dvigal tudi iz nje. Vrstnike je preraščal in prehiteval, toda sence najsposobnejših med njimi so včasih še lahko zakrile njegovo. A ne bo več dolgo tako, kajti nihče med njimi se ni mogel pohvaliti s podobno globokim in celovitim občutkom za aktualno situacijo. Korošec seveda ni bil nezmotljiv, a instinkt – pa tudi nadarjenost za reševanje najzaprtejših političnih računov – sta ga le redkokdaj pustila na cedilu. Pri razpoznavanju in pretehtavanju silnic, ki bodo vtisnile prihodnosti najmarkantnejši pečat, posvečeni mož iz Biserjan med Slovenci praktično ni imel tekmeča.

Značilno je Korošec že leta 1906, ko si je po smrti narodnjaško-slogaškega državnozborskega poslanca Josipa Žičkarja v kar najširšem krogu spodnještajerskih rojakov priboril sedež v dunajskem parlamentu, nastopal človek prihodnosti. Bil je politik za dni, ki se niso le napovedovali, temveč so se kratko malo vsiljevali kot neizogibnost. Na Dunaju so odločujoči faktorji kljub zaverovanosti vase le opazili, kaj se godi v Rusiji, kjer je dotlej avtokratsko vladajoči imperator Nikolaj II. v vrtincu revolucije, ki je sledila bolečim porazom v vojni z Japonsko, napovedal osnovanje parlamenta. Habsburška monarhija, ki je ljudska zastopstva že imela, tedaj ni več mogla vztrajati pri obstoječem stanju, saj bi se zaradi najrazličnejših omejitev pri glasovanju za poslance kaj lahko znašla na ravni hiperborejskega carstva ...

⁷ Dragoljub Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, Beograd: Izdanje piščevo, 1973, 420.

Zastopniški sedež, na katerega se je ob koncu maja 1906 *intabuliral* Anton Korošec, je pripadal po modernih demokratičnih načelih oblikovani parlamentarni coni – splošni kuriji.⁸ Človek si ga preprosto ni mogel pridobiti na način, ki je bil običajen dotlej, se pravi z nekaj agitatorji iz vrst duhovnikov, učiteljev, zavarovalniških agentov in visokošolcev. Potreboval je oporo v dobro naoljenem propagandnem stroju z razvejano personalno-institucionalno mrežo. Splošna kurija je v dunajskem parlamentu obstajala od nemirnih časov ministrskega predsednika Kazimierza Feliksa grofa von Badenija in je pomenila nekakšno napoved modernega ljudskega zastopstva. Takega, ki bo politike z željo po zasedbi mesta v monumentalni palači na dunajski *Ringstraße* prisilil k pridobitvi podpore nekaj tisoč glasovalcev iz vseh slojev prebivalstva.

Da je par ducatov volivcev zadostovalo za pridobitev poslanskega sedeža v veleposestniški kuriji *Reichsrata*, je bila ob vpeljavi avstrijske oziroma cislajtanske zakonodaje konstitucionalnega značaja še samoumevnost. V podonavskem (pol)imperiju, katerega prestiž je močno upadel v kratkotrajnih, a silovitih spopadih s Piemontom in Francijo (1859) ter Prusijo in njenimi zaveznicami (1866), se je pač hotela utrditi iluzija o smiselni urejenosti in kontinuiteti s poprejšnjimi stoletji ... Toda na začetku *belle époque* je anahronistična zakonodaja, ki je vsestransko preferirala, marsikdaj pa celo protežirala večinoma modrokrvne imetnike razsežnih zemljiških kompleksov, polagoma le začela izgubljati tla pod nogami. Časi, ko je mogel spreten promotor interesov peščice veljakov v vlogi oblastno verificiranega reprezentanta ljudske volje približati ministrom in od njih v zameno za podporo vladnim manevrom dobiti takšno ali drugačno *napitnino*, so se pomikali v dovrš(e)ni preteklik. Kersnikov *Agitator*, ki je toliko in toliko let pozneje tako po literarni kot pričevanjski pravici štet za enega od vrhuncev slovenskega realizma, je vse bolj postajal *zgodovinski* roman. Preobrazil se je v poetičen tekst o zlati dobi cesarske Avstrije, ki je nastopila z drugim kabinetom virtuozno spretnega *Kaiserministra* Taaffeja, ko je bil do popolnosti izpiljen v času nemškoliberalnih vladnih posadk vpeljani koruptni način pridobivanja parlamentarne podpore ...⁹

⁸ Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965, 395.

⁹ Sistem *napitnin* se v habsburški monarhiji povezuje predvsem z Taaffejevo drugo vlado, vendar so ga – kakor kažejo zapleti ob koncesiji za gradnjo gorenjske železnice – prakticirali že poprejšnji nemškoliberalni kabineti. O tehnologiji vladanja v Cislajtaniji glejte v: Alan J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809–1918. Zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956, 176–190; William Alexander Jenks, *Austria under the Iron Ring 1879–1893*, Charlottesville: The University Press of Virginia, 1965; Jean-Paul Bled, *Franc Jožef*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, 442–448; Lothar Höbelt, *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine polititische Geschichte*, Dunja, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2009, 78–86.

Korošec je kot zastopnik več tisoč glasovalcev poosebljal prve generacije politikov, ki so se v Srednji Evropi uspele uveljaviti v že demokratiziranem okolju. Na lastne oči in ušesa pa se je lahko prepričal, na kak način je (ne)deloval dunajski parlament, v katerem so bili še predstavniki tradicionalnih volilnih razredov: od velikega pretepa zaradi razglasitve jezikovnih odlokov Badenijeve vlade jeseni 1897, ki so v dveh deželah krone svetega Václava poskušali vpeljati enakopravnost češčine in nemščine – torej že skoraj deset let –, je imelo ljudsko zastopstvo le še posamezne trenutke lucidnosti.¹⁰ Habsburška monarhija se je preobražala v bolnika ob Donavi. Nekaj volje do konstruktivnega dela so poslanci pokazali samo ob orjaškem investicijskem ciklusu prve vlade Ernesta von Koerberja. A ko je postalo jasno, da z njim ne bo mogoče potešiti naložbenega apetita vseh cislajtanskih dežel in narodov, so se glasniki ljudske volje spet pogreznili v močvaro brezplodnih preprirov. Nadaljnjo pot navzdol naj bi preprečila vpeljava splošne volilne pravice (za moške). Še več: prišlo naj bi do vsestranske politične regeneracije. Demokracija, ki naj bi na krono navezala nove glasovalce – ti naj bi se najvišjemu mestu čutili hvaležne za uvrstitev med odločevalce –, bi parlament nazadnje le prisilila k delu za korist celotne države. To bi tudi izključevalo možnost ponovitve ruskega revolucionarnega scenarija v Srednji Evropi.¹¹ Velika volilna reforma, ki jo je začela druga Gautscheva vlada, izpeljala pa ministrska garnitura pod vodstvom Maxa Vladimírja barona von Becka, je imela namen odplakniti sebičnost parcialno – točneje: elitistično – razmišljajočih voditeljev tradicionalnih strank.

Karte so se potem res premešale. Temeljito. A povsem drugače, kot so predvideli visokorodni načrtovalci vpeljave splošne volilne pravice. Nova stvarnost je namreč delala za tista politična gibanja, ki so že prej organizirala množice. Slovenski katoliški narodnjaki, ki so močno poudarjali svojo zedinjenost s pomoči potrebnim *malim možem* – na Kranjskem so svojo strankarsko organizacijo novembra 1905 tudi uradno razglasili za *ljudsko* –, so bili med njimi. Ne samo po Krekovi zaslugi: svoje je dodal tudi Ivan Šušteršič,¹² ki je imel dovolj živcev in lokavosti za potrpežljivo prevajanje energije številnih krajevnih organizacij in njihovih izpostav v odločitve parlamentarnih teles.

¹⁰ Fran Šuklje, *Iz mojih spominov III*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1929, 4–13.

¹¹ William Alexander Jenks, *The Austrian Electoral Reform of 1907*, New York: Octagon Books, 1974, 30.

¹² Priimek Šušteršič zapisujem v skladu s standardnim pravilom zadnje roke, ki je v zgodovinarstvu dodobra udomačeno (čeprav dopušča to ali ono izjemo). V zadnjem času se je razpaslo pisanje tega priimka iz časa habsburške monarhije; dejansko gre za ekscentričen poskus demonstracije prohabsburške monarhistične usmeritve. Vseeno zgodovinarjem, ki zanemarjajo uveljavljena pravila, ni uspelo zanetiti nove pravopisne vojne; diferenciacija, ki so jo povzročili, ločuje le raziskovalce vsebine od precioznih demonstratorjev.

Pa Fran pl. Šuklje, čigar samoljubna osebnost – celo v vrstah slovenskega katoliškega tabora je bila znana anekdota, da je nekoč, ko se je peljal po gorenjski železnici pozdravljal Triglav in potem začudenemu Marii Ottonu baronu von Apfaltrernu pojasnil, da je gora po veličini njegov edini kolega v domači kronovini¹³ – je bila jamstvo, da *kmečki punt* proti politični dvovpregi slovenskih liberalcev in Nemcev oziroma renegatov v ljubljanskem deželnem zboru niti za sekundo ne bo uperjen proti državnemu redu.¹⁴ In seveda Anton Korošec, ki je z uspešno *homologizacijo* na Kranjskem izoblikovanega in afirmiranega modela pokazal, da je enotna narodna politika mogoča tudi v strankarskem okviru.¹⁵ A kljub njegovemu zgledu se je katoličani povsod niso oprijemali z obema rokama: ob Soči, na Krasu, severno od Karavank in ob Jadranskem morju v njihovih vrstah ni bilo moža njegovega kova. K severnici enotnosti in sodelovanja z osrednjo slovensko deželo so se sicer usmerili mnogi, a učinkovitega aparata, ki bi služil tako volilnim tekmam kot vsakodnevnim prizadevanjem za dvig blaginje ljudi brez posebnosti, kljub povezovanju s pomočjo cerkvene mreže ni uspelo izoblikovati nikomur. V deželah Avstrijsko-Ilirskega Primorja ni bilo močnega voditelja, čigar ugled bi presegel regionalni okvir, na Koroškem pa je manjkala samozavest. In še prej materialni temelji zanjo.

V *zeleni vojvodini* pa je Korošec uspel obvladati vse notranje ovire. V nekaj letih je poskrbel tako za enotnost katoliških narodnjakov kakor za materialne temelje njihove organizacije. Ni šlo brez odpora, a soglasje pod praporom, ki ga je čvrsto držal v svojih rokah, je bilo nazadnje doseženo brez izločanj. In brez odpadov. Politika je na koncu koncev umetnost možnega, ker je na začetku začetkov večšina pozabljanja. Z oblikovanjem Slovenske kmečke zveze na Štajerskem, ki je Korošču in njegovim tovarišem zagotovila sedež v dunajskem parlamentu na volitvah leta 1907 in 1911, je tudi uspel razširiti rezervoar usmerjevalcev narodne politike ter končati popolno prevlado odvetnikov v njej, kar je pomenilo premik k reševanju mnogo širšega nabora vsakodnevnih vprašanj. Medtem ko so bili poprej v ospredju načelni problemi, se je sedaj pozornost usmerjala h konkretnostim. Tudi k lokalnim temam. Lepo zveneče pravne predpise, ki so bili naravnani emancipacijsko – to je še posebej veljalo za 19. člen temeljnega zakona o pravicah državljanov iz decembra 1867 –, je

¹³ Matjaž Ambrožič, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917)*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, 112.

¹⁴ Katoliški poslanci ljubljanskega deželnega zbora, ki so imeli večino v njegovi kmečki kuriji, so z obstrukcijo nastopili proti zastopniku državnih oblasti na Kranjskem Viktorju baronu Heinu. Nazadnje so dosegli, da je uradni Dunaj njim neljubega veljaka odpoklical. Obstrukcija, ki je bila zelo neprijetna tudi za cesarski dvor, se je večkrat razglašala za kmečki punt na Kranjskem. Prim. Fran Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki*, Ljubljana: Založba Satura, 1933, 264, 265.

¹⁵ Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966, 308, 309.

bilo treba končno udejanjiti. In to enkrat za vselej. Korošec je želel, da bi se od besed k stvarnim potezam prešlo v okviru tradicionalne teme – v območju jezikovne enakopravnosti.

Toda večjega uspeha kljub velikim naporom ni bilo. Nemškoavstrijski krščanski socialci, ki so bili veliko upanje slovenskih katoličanov – personalna vez med enim in drugimi je bil dunajski državnozbornski poslanec Jožef/Josef Šturm/Sturm¹⁶ –, jim niso bili naklonjeni, čeprav je Krek v precejšnji meri uspešno prilagodil njihove ideje o versko angažiranem modernem svetu v industrializacijo šele vstopajočemu okolju. Obdonavska Avstrija, kjer je populizem zgovornega dunajskega župana Luegerja – *Lepega Karla* – uspešno tekmoval s tistim, ki so ga prakticirali socialdemokrati, je bila v primerjavi z deželami v zaledju Trsta pač nekaj ostrih modernizacijskih ovinkov spredaj. Zlasti v bančništvu, podjetništvu, prometu in turizmu. Toda tehnike nastopanja v javnosti, ki so jih razvili krščanski socialci, so bile ob določenih prilagoditvah uporabne tudi za 500 slovenskih farovžev.¹⁷ Zato ni čudno, da je Ivan Cankar v dneh svoje največje socialdemokratske vneme pisal o njih s hudo prisiljeno ironijo: dejansko je prav politizirana mreža duhovnikov Katoliške cerkve marksistični stranki v alpsko-jadranskem prostoru preprečevala prodor med množice.

Korošec je po prvih parlamentarnih lekcijah hočeš nočeš moral vzeti na znanje, da se položaj njegovih rojakov v habsburški monarhiji v času vladavine Franca Jožefa ne bo bistveno spremenil. Je – kakor Šušteršič – upal, da bo ob nastopu novega monarha za Slovencev vse drugače? Je mislil, da ima Franc Ferdinand, ki ga je celo preudarni *conte Sforza* štel za človeka, čigar pamet in naperi bi morda lahko rešili cesarsko Avstrijo,¹⁸ zadovoljiv odgovor na (pre)številne izzive stvarnosti v zbirokratiziranem podonavskem (pol)imperiju? Je sodil, da bodo skrivnostni *belvederci*, ki so se sicer v javnosti pojavljali kot zagovorniki oboroževanja in energičnega sekanja gordijskih vozlov, v srednjeevropske politične račune vnesli potrebno elastičnost, da bi lahko učinkovito in medsebojno dopolnjujoče povezali številne konstante prostora med Nemčijo in Italijo na zahodu ter Rusijo in Balkanom na vzhodu?

Kot človek, ki se je za moč odločanja moral zahvaliti demokraciji in populizmu, se Korošec ni mogel navduševati nad avtokratskimi potezami – pa naj je bil še tako zelo prepričan v potrebnost reda. Vsiljenih rešitev ljudje ne

¹⁶ Nekaj osnovnih informacij o poslancu Jožefu Šturmu je dosegljivih v svetovne spletu na naslovu: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi627894/> (vpogled. 22. decembra 2021).

¹⁷ Ivan Cankar, *Zbrano delo. Petindvajseta knjiga*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976, 53.

¹⁸ Carlo Sforza, *Gestalten und Gestalter des heutigen Europa*, Berlin. S. Fischer Verlag, 1931, 47–59.

posvojijo zlahka, saj terjajo od njih najrazličnejše prilagoditve. V njih pač ni iluzije o uresničeni volji množic. Če je najstanovitnejši slovensko-slovanski radikalec Ivan Hribar, ki je med letoma 1907 in 1911 v *Reichsratu* zastopal Ljubljančane, v posebnih okoliščinah – ko bi bilo delovanje parlamenta zaradi obstrukcij onemogočeno –, pristajal na napoleonske poteze,¹⁹ Korošec zanje (še) ni imel niti najmanjšega posluha. Prav nasprotno: tudi sam je bil pripravljen sodelovati v *davljenju* državnega zbora oziroma njegovih organov s preprečevanjem odločanja, če je bila to edina možnost za preprečitev Slovencem škodljivih zakonov oziroma ukrepov. Nepopustljivost, ki so jo narodnjaki pokazali ob celjskem gimnazijskem vprašanju, je zlasti štajerskim rodoljubnim zastopnikom ostajala v spominu kot svetel vzor za doseg emancipacijskih političnih ciljev.

Potemtakem ni naključje, da je bil Korošec leta 1910 predviden za enega od obstrukcijskih govornikov, če bi vlada pod predsedstvom nemškimi nacionalcem naklonjenega birokrata Richarda barona von Bienerth-Schmerlinga vztrajala pri predlogu za ustanovitev italijanske univerze v Trstu brez kompenzacij za Slovence. Po 150 že povsem izpiljenih resolucijah in spreminjivih predlogih bi jih prišlo na vrsto še 1600, ki bi jim bilo treba šele dati dokončno obliko, nakar bi imel državni zbor čast poslušati neskončne nastope kremenitih poslancev. Kabinet je obupal, še preden so se oglasili Gostinčar, Korošec in njuni tovariši.²⁰ Decembra 1912 je druga ministrska posadka – vodil jo je državni grof Stürgkh – obnovila idejo o italijanski univerzi v največjem avstrijskem pristanišču. To pot so slovenski parlamentarci, za katere spet ni bila predvidena nikakršna kompenzacija, morali pognati v dir svoje jezične konjičke. Josip Gostinčar je v proračunskem odboru govoril skoraj 14 ur, nakar ga je zamenjal Korošec. Fizična vzdržljivost rodoljubnih zastopnikov, ki jih je bilo malo in se niso mogli izmenjevati, kot so se lahko njihovi kolegi iz vrst nemških, čeških ali poljskih strank, je morala biti v tistem času izjemna. Dolgima obstrukcijskima nastopoma Gostinčarja in Korošca, ki sta se profilirala kot neustrašna zagovornika pravic rojakov na vsem njihovem ozemlju, je namreč sledila še 56 ur trajajoča plenarna seja ...²¹

Slovenski katoliški poslanci so se po državnozborskih volitvah leta 1907 na eni strani lahko pohvalili z marsikje plebiscitarno izraženo podporo množic, na drugi pa so s svojo delavnostjo in učinkovitostjo dokazano vplivali na vladne korake. Zaradi vpetosti v personalno-institucionalno mrežo moderno delujočega političnega gibanja so postali nespregledljivo pomemben dejavnik.

¹⁹ Vasilij Melik, *Ivan Hribar in njegovi Spomini*, v: Hribar, *Moji spomini II*, 640.

²⁰ Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928, 181, 182, 189.

²¹ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, 206.

Prav njihova dejavnost je tudi močno demokratizirala organizacijski aparat, ki so mu pripadali. Šlo je za najbolj kompleksno politično strukturo v širšem zaledju Trsta. Katoliški narodnjaki, ki so jeseni 1909 oblikovali Vseslovensko ljudsko stranko, so namreč morali upoštevati obstoječo realnost v vrsti habsburških kronovin. Na načelni ravni so vsekakor sledili sredotežni logiki, toda zaradi neizogibnosti ukvarjanja s problemi različnih dežel in mesta Trsta, ki je kot mali Dunaj ob Jadranu imel zajamčen poseben status mesta in dežele, so se moči na operativnem nivoju hočeš nočeš razprševale.

To ni ustvarjalo le zelo zapletenih situacij, temveč je tudi kompliciralo odnose med personalnimi stebri katoliškega tabora. Predvsem je terjalo veliko gibkost. A Šušteršič, ki je bil nekaj časa samoumevni šef politične mašinerije slovenskih katoličanov, si je z napredovanjem na položaj kranjskega deželnega glavarja v začetku leta 1912 zelo omejil možnost parlamentarnega manevriranja. Čeprav je načeloval avtonomnim organom starodavne vojvodine, je vendarle moral biti tudi človek krone ... Potem ko sta Evgen Jarc in Josip Gostinčar na svojo roko začela obstruirati delo v proračunskem odboru *Reichsrata*,²² je Šušteršič, ki se je znašel v neprijetnem položaju, saj je vlada pričakovala drugačno – manj intransigentno – oponiranje, menil, da bo storil najbolje, če bo odstopil kot predsednik najmočnejšega parlamentarnega kluba slovenskih poslancev (in njihovih hrvaških zaveznikov). Tako se bo rešil odgovornosti za dejanja najradikalnejših poslancev. Državni zbor se tako ali tako ni mogel pohvaliti s kakšnimi pomembnimi rezultati, odgovornost za samovoljne nastope pa naj prevzamejo drugi ... Kranjsko deželno glavarstvo, ki je Šušteršiču omogočalo učinkovito poseganje v politično in gospodarsko stvarnost, je bilo trdno v njegovih rokah. Prav tako načelstvo Vseslovenske ljudske stranke. Če bi bila prihodnost enaka kot večer *fin de siècle* in jutro *belle époque*, bi se njegov račun mogel iziti brez kakršnega koli preostanka: ko bi po smrti Franca Jožefa prestol zasedel njegov naslednik, bi bila bližina najvišjemu mestu terna na tomboli zgodovine. Deželni glavarji so bili ravno prav blizu in hkrati daleč od nosilca žezla: niso se mogli opeči zaradi njegovih napačnih odločitev, saj so posebljali samoupravo kronovin, oblast pa je vedno morala računati z njimi ...

A v samodestrukcijo vsemogočne Evrope prerasla (druga) vojna za avstrijsko dediščino,²³ katere kolesje so pognali v tek svetovidski steli Gavriila Principa v Sarajevu, je spremenila vse. Korošec, ki je marca 1914 – ko je bilo parlamentarno življenje v cislajtanski državni polovici habsburške monarhije že v zadnjih zdihljajih – postal vodja slovenskih katoliških poslancev (in njihovih hrvaških zaveznikov), je v novih razmerah postal mož usode. Toda ob

²² Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, 215.

²³ Carlo Sforza, *Evropa i Evropljani*, Zagreb: Binoza, 1938, 39.

prevzemu krmila največje slovenske državnozbornske delegacije je le malokatero znamenje nakazovalo, da bo tako: zdelo se je, da bo general, čigar vojska se nikoli ne bo pojavila na bojišču. A že druga polovica usodnega leta 1914 je okrepila njegovo avtoriteto. Predvsem moralno. Kot šef parlamentarnega kluba Korošec pač ni bil niti malo odgovoren za izbruh spopada, ki naj bi bil končan do Božiča, potem pa ni več nič kazalo na to, da bi se lahko sklenil do naslednjega praznika Gospodovega rojstva. Po drugi strani je Šušteršič postal – tako po položaju kot po prepričanju – vojni hujskač.²⁴ Ob množici trupel, o katerih se je poročalo z bojišč, ob invalidih, ki so se obnemogli vračali domov, in ob bedi v zaledju je to pomenilo pot v propad. Politična domišljija nekronanega vojvode kranjskega je bila očitno omejena. Ni imel več na voljo vseh poti v prihodnost. V časih velikih kriz so potrebni tako drzni vizionarji kot brezsrarni pragmatiki – sleherna enostranskost se v njenih vrtincih izpostavljenim ljudem hudo maščuje. Korošec se je v vsakem trenutku v slehernem vprašanju mogel oprijeti optimalne možnosti. Pri njegovi taktični spretnosti, ki je sledila krekovski generalni usmeritvi, je bila to najboljša nakaznica na prihodnost.

Korošec v začetnih dejanjih krvave tragedije velike vojne še ni bil prvi med rojaki. To mesto je ob čedalje ostrejših prerivanjih v Vseslovenski ljudski stranki pripadlo Kreku, čigar politiko je polagoma začel aktivno podpirati kremeniti ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Čeprav se je iniciativni tribun mnogokdaj motil, je imel prav v bistvenem: razumel je, da je vojna, ki je dobila lastno dinamiko, iztrgala moč iz rok dotedanjih oblastnikov. Nihče ni mogel več sam uravnavati njenega poteka. Tik pred smrtjo je Krek tudi izrekel največjo politično misel, ki jo je kak Slovenec prispeval v zakladnico človeškega duha: *Suženjstvo je veleizdaja!* Korošec, ki je ob obnovitvi dela *Reichsrata* spomladi 1917 stopil na čelo združenih južnoslovanskih parlamentarcev, je njihovo načelno državnopravno izjavo – *Majniško deklaracijo* – razumel v tem smislu ter je za svojo interpretacijo pridobil množice. Za zaveznika je sprejel vsakogar, ki je sprejemal bistvo Krekovih vizij. Tako je lahko njegov tesni sodelavec postal najperspektivnejši voditelj slovenskih mladoliberalcev Gregor Žerjav, ki je bil prek čilskega diplomata Aninata v stiku z antantnimi silami.²⁵ Korošec je vsekakor razumel, da so odločilen dejavnik ljudje, institucije – tudi najkompleksnejše, tj. države – pa naj jim služijo in olajšujejo življenje. To je bil na tradicijo taborov in izkušnjo turbulentne

²⁴ Celó v inteligentno spisani avtoapologiji *Moj odgovor* je Šušteršič priznal, da mu je jezični konjiček poleti 1914 ušel z vajeti. Zapisal je tudi nekaj bridko samokritičnih besed o sebi kot »Voksrednerju«. Glejte v: Ivan Šušteršič, *Moj odgovor*, Ljubljana: Samozaložba, 1922, 105–107.

²⁵ Aida Škoro Babić, Matevž Košir, *Spomini Josipa Breznika od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2014, 199.

jeseni 1908 oprti politični *Jugendstil*. Po letih čistunskega ločevanja so prišli dnevi enotnosti. Korošec je bil nepopustljiv: Jugoslavija, za katero se je zavzemal, je postala v predstavah množic – tako žena in deklet v zaledju kakor mož in fantov na fronti – ime za vse, kar habsburška monarhija ni bila. V dnevih groze in strahot je bilo to za krono usodno.

Preganjanja, ki so si jih dovolile cesarsko-kraljeve oblasti ob izbruhu sovražnosti poleti 1914, so odprle povsem nepotrebno notranjo fronto Avstro-Ogrske. Množice državljanov, ki jim je vojna prinesla večjo stisko in tesnobo kot drugim, so izbrali kratkovidni krmarji podonavskega (pol)imperija. Ne ljudski glas. Ko je ameriški predsednik Wilson ob nezadržnem nemškem umikanju na zahodnem bojišču ter zlomu solunske in bližnjevzhodne fronte centralnih sil usodo dvojne monarhije jeseni 1918 položil v roke narodov, je bila njena usoda zapečatenata. Federalizacijski načrti za preoblikovanje Cislajtanijske – iniciativa poslanca Oskarja Teufela je vodila celo k misli, da bi Kraljevino Ilirijo, ki je bila od restavracijskih časov državnoopravna Trnuljčica, naredili za nekaj realnega²⁶ – so pripeljali do odločitve Ogrske, da bo od 16./17. oktobra 1918 samo še v personalni uniji z avstrijskimi deželami.²⁷ Leta 1867 skrojeni dualistični steznik v obliki realne unije, ki je bil trn v peti Slovanom, se je končno razparal, vendar pa bi to koristilo predvsem Madžarom – torej narodu, ki je bil kot glavni beneficent *Ausgleicha* že prej otrok sreče ... Drugi so se morali pošteno podvizati, če niso hoteli v času tektonskih premikov pod wilsonističnimi ozvezdji ostati praznih rok. Tako je še pred koncem meseca sledilo oblikovanje provizorične narodne skupščine Nemške Avstrije, nato pa tudi razglasitvi neodvisnosti v Pragi in Ljubljani ter prekinitev državnopravnih vezi Hrvaške z Ogrsko in Avstrijo.²⁸

Korošec se je od habsburške monarhije poslovil vljudno, a odločno. In nedvoumno. Karlu *Zadnjemu*, ki se je vsega lotil v nepravem času – v mesecih,

²⁶ Helmut Rumpler, *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches*, Dunaj: Verlag für Geschichte und Politik, 1966, 81–85.

²⁷ Karlov manifest je bil datiran s 16. oktobrom 1918, objavljen pa naslednji dan, ko je sledil tudi njemu ustrezajoči vladarjev ukaz oboroženim silam. Tedaj je v Budimpešti prevladalo mišljenje, da državni polovici habsburške monarhije nista več toliko povezani, da bi se skupaj udeležili mirovnih pogajanj, ki bodo prej ali slej na dnevnom redu. Madžarski narodni svet je 28. oktobra 1918 oznanil, da je njegov glavni cilj ohranitev lastne države; to pomeni, da je Ogrska že bila dojemana kot povsem samostojna. Glejte v: Stephan Burián, *Austria in Dissolution*, London: Ernest Benn, 1925, 409, 410; Oszkár/Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburh Monarchy*, Chicago, The Univeristy of Chicago Press, 1929, 23; Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of tje Treaty of Trianon*, New York: Columbia University Press, 1942, 5–8; Leo Valiani, *The End of Austria-Hungary*, London: Secker and Warburg, 1973, 252.

²⁸ Herfried Münkler, *Der grosse Krieg. Die Welt 1914–1918*, Reinbek bei Hamburg: Rowolt Taschenbuch Verlag, 2020, 730.

ko bi politične spremembe še lahko preprečile razsul podonavskega (pol)imperija, se je kot kremeniti Nibelung oklepal zveze z Nemčijo, za prestol pa se je zavzeto trudil, ko ga niti njegovi vojskovodje niso več sprejemali kot državnega poglavarja –, je odkrito povedal, da so njegovi predlogi za rešitev odprtih problemov monarhije prepozni.²⁹ A potem je naredil največjo napako v svoji politični karieri: ker ni računal s hipno katastrofo Avstro-Ogrske, se je odpravil v tujino, da bi se z ministrskim predsednikom kraljevine Karadjordjevićev, vsestransko prekaljenim političnim veteranom Nikolo P. Pašićem, in temperamentnim prvakom *Jugoslovanskega odbora* Antejem Trumbićem ter z usmerjevalci politike antantnih sil dogovoril o kolikor mogoče nebolečem procesu zedinjevanja prostora med Beljakom in Bitoljem. Korošec, čigar instinkt je za hip zatajil, je očitno močno precenjeval sposobnosti uradnega Dunaja, ki se je v prejšnjih stoletjih uspel izvleči iz sleherne šlamastike. Leta 1918 Habsburžani niso več imeli v rokavu neustrašnih čet princa Evgena in ne zavezniških kontingentov kralja Jana Sobieskega – pa tudi virtuozno spretnega diplomata kneza von Metternicha ne. Črno-žolto monarhijo so zapustili vsi, saj je bila obtežena z neznošnim bremenom krivde za izbruh svetovnega spopada: prva vojna napoved je bila poleti 1914, ko se je tudi uradno začela prakatastrofa Evrope, pač poslana iz prestolnice ob lepi modri Donavi. In vsakdo je bil srečen, da je s prstom kazal na uradni Dunaj: Nemčija zato, da je polemizirala z razpoloženjem, ki je vodilo k formuliranju 231. člena versajske mirovne pogodbe o izključni krivdi wilhelmskega cesarstva in njegovih zaveznic za začetek sovražnosti,³⁰ antantne in pridružene sile pa zato, da so lahko upravičevale svoje zahteve do dualističnega (pol)imperija. Jeseni 1918 habsburška Avstrija ni imela nikakršnih možnosti za ohranitev in nič čudnega ni, da ji je hotel zadnji monarhični ministrski predsednik Heinrich Lammasch poiskati celo drugo ime ...³¹ Seveda ni nobenega dvoma, da so bili dogovori in sporazumi, po katere se je v zadnjih dneh *velike vojne*

²⁹ Znamenite besede o prepoznih obljubah za reformo habsburške monarhije je Anton Korošec izrekel tako v cislajtanskem parlamentu kakor na dvoru. Glejte v: Bister, Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*, 257, 258.

³⁰ V weimarski Nemčiji je 231. člen versajske mirovne pogodbe nenehno razvnel duhove; večini se je zdelo – ne brez razloga –, da gre le za trditev, ki naj moralno upraviči visoke reparacijske zahtevke. Ni šlo za ugotovitev historičnega dejstva. Eno zmernejših mnenj o nemški odgovornosti za izbruh vojne je nekoč zelo brani pisatelj Emil Ludwig formuliral takole: »[S] krivdo, ki je ni mogoče izračunati v odstotkih, [sta] najbolj obremenjena Dunaj in Petrograd, za njima prideta kot sekundanta Berlin in Pariz v zelo različnih razdaljah; London je veliko bolj oddaljen.« Prim. Emil Ludwig, *Julij 14*, Ljubljana: Prijatelj, 1933, 5.

³¹ Gerhard Oberkofler, »Heinrich Lammasch (1853–1920)«, v: Winfried Böttcher (izd.), *Europas vergessene Visionäre. Rückbesinnung in Zeiten akuten Krise*, Baden-Baden: Nomos, 2019, 343.

podal Korošec, potrebni, saj so bile med Slovenci, Srbi in Hrvati prepadne kulturno-civilizacijske in politične razlike. Toda v odločilnih dneh, ko se je že oblikovala njihova skupna nacionalna država, bi bil voditelj potreben predvsem doma. Državni provizorij Južnih Slovanov razpadle habsburške monarhije svojega prvega človeka dejansko ni imel niti en dan zares za krmilom.

Ko se je Korošec v začetku decembra po pogovorih v Ženevi in Parizu, na katerih ni dosegel enakopravnosti s Pašičevo vlado, prav tako pa ni dobil jamstva za pošteno razmejitev v skladu z etničnimi ločnicami, vrnil v domovino, je bila monarhična Jugoslavija že dejstvo.³² Kraljestvo Srbov Hrvatov in Slovencev, ki se je tako naglo oblikovalo predvsem zaradi italijanskega poseganja v prostor razpadlega habsburškega (pol)imperija, so potem dodobra namučile otroške bolezni, njihovi sledovi pa so ostali vidni za zmerom. Korošec, ki je postal v prvi vladi nove države podpredsednik ministrskega sveta, je v prelomnih dneh stavil na enotnost. Pod drugim praporom bi bilo v dobi, ki ni imela prave volje, da bi sledila visokim idealom, na katere je prisegala, Slovincem komaj mogoče oditi iz Avstrije. Vrh vsega pa se je unitarna savojska monarhija, ki je najbolj ogrožala Jugoslavijo, očitno zdela najprimernejši strukturni zgled za novo skupnost ob vzhodnih jadranskih obalah. Bismarckovska paradigma, ki ni stregla po življenju posebnostim posameznih sestavnih delov velike celote, je bila v imaginariju odločevalcev neaktualna. Verjetno se je zdela preveč nemška. Tuja. Nezmagovita.

Za Korošca prva leta po *veliki vojni* niso bila lahka: bil je voditelj, a mnogim prvakom slovenskega katoliškega tabora se je ta njegova vloga zdela le začasna. Prav kmalu naj bi ga nadomestil približno pol generacije mlajši Izidor Cankar.³³ V tej smeri je razmišljal tudi ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je bil za večino Slovencev najvišja avtoriteta. A kot že mnogokrat poprej se je začasna rešitev izkazala za trajno: Cankar se je odločil za drugačno življenjsko pot, Korošec pa je ob tem pokazal izjemno človeško širino in je nesojenemu tekmecu, od katerega so se zaradi izstopa iz duhovništva odvrnili praktično vsi, ostal prijateljsko naklonjen. Podobno je ravnal tudi pri praznovanju prvega jugoslovanskega Božiča, ko se je skupaj z Gregorjem Žerjavom oglasil pri Ivanu Hribarju in njegovi tedaj še neuradni drugi družini.³⁴ Oba moža, ki sta se v marsičem razlikovala, je čvrsto povezovala misel na odrešilnost Jugoslavije za Slovence.

³² Ferdo Čulinović, *Jugoslavija izmedju dva rata I*, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1961, 59–150.

³³ Matija Škerbec, *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja. II. del*, Cleveland: samozaložba, 1957, 45.

³⁴ Hribar, *Moji spomini II*, 346.

Koroščeva stranka se je v prvih letih nove države soočila z nizom hudih neuspehov. Meje so bile na severozahodu Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev potegnjene večinoma v korist savojske kraljevine in avstrijske republike, ustava pa tudi ni utelešala idealov katoličanov. Streljanje na ljubljanski Zaloški cesti aprila 1920, do katerega je prišlo ob stavki železničarjev, ki so jo organizirali krvoprelitje izzivajoči komunisti,³⁵ Slovenski ljudski stranki prav tako ni koristila, saj se je dalo del krivde za smrt demonstrantov vsaj diskurzivno naprtiti tudi prometnemu ministru Korošču.

A za polnokrvnega politika, ki je v razburkanih časih pokazal državniško dimenzijo, ni bilo izgubljenih situacij. Še zlasti ne v demokratičnem okolju. Vsak položaj je pravzaprav to, kar iz njega napravi človek, ki ga zaseda. Korošec se je pred težko pričakovano stabilizacijo razmerij in odnosov v državi, ki je z *Vidovdansko ustavo* dobila ime Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, odločil za strateško preusmeritev: v času boja za srca in duše glasovalcev na volitvah marca 1923 je izpeljal korenit zasuk v avtonomistično smer, ki ga je že prej zagovarjal Andrej Gosar. Zmaga, ki mu jo je prinesel veliki looping, ga je dokončno prepričala o neproduktivnosti dogmatskega priseganja na katero koli politično idejo. Zato ni čudno, da potem, ko se je prepričal v nezanesljivost zaveznitstva (kon)federalističnega hrvaškega agrarista Stjepana Radića, ni več vztrajal pri odporu *beograjski čaršiji*. Z ministrovanjem v stodnevni vladi dostojanstvenega srbskega demokrata Ljubomirja M. Davidovića ji je Korošec sicer skušal nasprotovati, a ko je kabinet, ki je imel jasno parlamentarno podporo zaradi nasprotovanja krone padel, se je skupaj z muslimani začel približevati radikalcem. Ker so ti hitro uvideli, da z zgovornim hrvaškim prvakom Radićem ne bodo mogli doseči stabilnega sporazuma, so se nekateri od njih – tisti, ki so bili še v času Pašićevega življenja bližji kralju kakor svojemu strankarskemu šefu – povezali s slovenskimi katoličani in privrženci prvaka bosenskohercegovskih in sandžaških muslimanov Mehmeda Spaha.³⁶ V takšni konstelaciji je Korošec postal notranji minister, po atentatu na hrvaške

³⁵ Najbolj izpostavljeni komunistični voditelj stavke je bil Marcel Žorga, ki je bil vsaj soodgovoren za to, da so se v ospredje povorke demonstrantov 24. aprila 1920 poslale ženske z otroki. Očitno so organizatorji protestnega pohoda skušali oblikovati nekak živi ščit. Žandarmerija in policija sta tudi zato ob napadu demonstrantov dolgo časa ostali pasivni. Šele ko so proti njima nastopili tudi ljudje s strelnim orožjem, sta odgovorili. Okoli uniformirancev so se tedaj že večinoma gnetli moški, na kar opozarja seznam žrtev tragedije. Glejte v: *Slovenec* XLVIII, št. 94, 25. april 1920, 1.

³⁶ Muslimani iz Bosne in Hercegovine in Sandžaka so se najprej povezali z Davidovičevimi pristaši v Demokratsko skupnost, vendar njihova zveza potem ni vzdržala preizkusa stvarnosti. So pa pristaši Mehmeda Spaha in jugoslovanski liberalci sodelovali tudi pozneje. Prim. Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho (1883–1939). Politička biografija*, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2009, 73–80.

poslanca junija 1928 pa še vladni šef. Bil je prvi Nesrb na tem položaju. In vse do izbruha druge svetovne vojne tudi edini.

Ko je Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev po westrnskem obračunu v parlamentu grozil razpad, je Korošec spet pokazal svojo državniško plat. Ni dvoma: njegovo mojstrstvo v politični taktiki, ki ga je tako zelo poudarjal levičarsko usmerjeni agrarist Dragoljub Jovanović,³⁷ je imelo strateški cilj. In ta se je imenoval Jugoslavija. Za njeno ohranitev si je bil Korošec pripravljen oprtati na rame celo trajno nezaupanje Hrvatov. Da ga v Zagrebu po prevzemu vladnega krmila ne bodo več sprejemali z naklonjenostjo, je moral vedeti vnaprej: v beograjskem parlamentu izstreljene krogle so imele mnogo daljnosežnejše cilje od tistih, ki so pred prvo svetovno vojno žvižgale po dunajskem in peštanskem državnem zboru ...

Korošec je brez dvoma menil, da je ravnal konstruktivno in domoljubno, ko je januarja 1929 vstopil v vlado njemu načeloma neljube diktature ter v njej najprej vodil ministrstvo za promet, potem pa resor za gozdarstvo in rudarstvo. To je lažje vesti storil zato, ker kralj Aleksander, ki je ukinil ustavo ter razpustil parlament in stranke, ni imel namena uveljaviti permanentne nekonstitucionalne ureditve. Je pa res, da je bil nosilec krone, ki se je nekoč sukal v bližini velikosrbskih političnih načel – leta 1928 je celo razmišljal o amputaciji zahodnih predelov svoje države –, šele kratak čas zagovornik jugoslovanskega kurza. In nihče ni mogel vedeti, ali bo pri tej severnici tudi vztrajal. Prav lahko bi se – kakor Svetozar Pribičević – čez čas zazrl v drugo smer ... A bodi kakor koli: Korošec, ki so mu tudi preudarni srbski politiki priznavali brezrezervno jugoslovansko usmeritev, vsekakor ni mogel manjkati v režimu, kateremu je slednja veljala za *henotikon*.

Kaže, da je kralj Aleksander zaradi zapletenih zunanjepolitičnih razmer, ki so majala ustaljena zavezništva, iskreno pristal pri konceptu enotne države. Ko se je Korošec prepričal, da se je monarh zares preobrazil v Jugoslavana in nehal pestovati čudno idejo o zmanjšanju svoje dežele, se je mogel spet posvetiti dnevopolitičnim vprašanjem in računom. Toliko lažjega srca se je septembra 1930 pomaknil v opozicijsko smer, ker je diktatura v času velike gospodarske krize izgublja tla pod nogami. Njegovo šestdesetletnico so potem slovenski katoličani izkoristili za demonstracijo kritičnega stališča do nedemokratskega režima. Pri tem so se oprli na razpoloženje, ki je vodilo do formulacije *Ljubljanskih punktacij*.³⁸ Korošec v vsem tem dogajanju ni imel pobudniške vloge, ni pa dezavuiral svojih privržencev – čeprav ga je njihova

³⁷ Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, 418–428.

³⁸ Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*, Ljubljana: Mladinska knjiga 1965, 396–398; Janko Prunk, *Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*, Ljubljana: Društvo 2000, 1986, 221, 222.

dejavnost spravila v konfinacijo. A narodni voditelj zaradi težav, za katere so njegovi računi pokazali, da so lahko samo trenutne, ne dela cirkusa. Sploh pa ne odkriva, da se v njegovem taboru dogaja tudi kaj mimo njega ...

V času po marsejskem atentatu je Korošec bogato žel, kar je sejal z molkom v dneh preizkušenj: ko je bilo vladno krmilo junija 1935 zaupano nekdanjemu Pašičevemu radikalcu – in finančnemu čarovniku – Milanu M. Stojadinoviću, se je vrnil v notranje ministrstvo. Dravska banovina, ki jo je že kralj Aleksander leta 1931 tiho pustil zaokrožiti v slovensko enoto jugoslovanske monarhije, saj se je zavedal, da je pozitivno razpoloženje v severozahodnih predelih države pomembno zaradi agresivne italijanske politike, je postala domena katoliškega tabora. Položaj je bil zanj v nekaterih pogledih celo boljši kakor v letih pred diktaturo, ko sta Ljubljanska in Mariborska oblast delovali vzajemno, ker se zaradi konstitucionalnih določil pač nista mogli združiti.

Obnovitev parlamentarnega reda, ki se je začela z razglasitvijo septembrske ustave leta 1931, je polagoma krepila demokracijo, čeprav so na volitvah po novem mogle nastopiti le vsedržavne liste. A Korošec, Stojadinović in Spaho so se dejstva, da sami niso imeli pristašev v vsej kraljevini, lotili pragmatično: njihova gibanja so oblikovala precej ohlapno zvezo – dejansko pravcato sestavljanko –, ki je na nižjih ravneh imela opazno različne poudarke. Kljub temu pa je bila vlada radikalsko-katoliško-muslimanska triperesne deteljice najtrdnješa med vsemi, ki so vodile jugoslovansko monarhijo. In tudi rezultati njenega dela so bili vidni. V Ljubljani je od leta 1936 po Plečnikovi načrtih rasla palača *Narodne in univerzitetne knjižnice*. Oblikovana je bila tudi akademija znanosti: čeprav se ni smela imenovati slovenska, je zlasti po zaslugi Rajka Nahtigala in Frana Ramovša kot takšna dejansko zaživela. Brez Koroščeve naklonjenosti – včasih že kar neprikritega pokroviteljstva – bi do teh premikov ne prišlo. Slovenska znanost se je narodnemu voditelju potem oddolžila s podelitvijo častnega doktorata ljubljanske univerze. Tretjega po vrsti.³⁹

Volitve leta 1938 so bile v Dravski banovini pravcati plebiscit: Korošec in njegovi pristaši so si zagotovili vse razpoložljive parlamentarne mandate na njenem območju. To so bile prve volitve v skladu z rigoroznimi določbami ustave iz septembra 1931, ki so se jih slovenski katoličani udeležili s svojimi kandidati. Skoraj osemdesetodstotna politična večina, ki so jo dobili, je bila

³⁹ Po drugi svetovni vojni Koroščevo podpiranje znanstvenih ustanov na Slovenskem dolgo ni bilo omenjano. Lahno opozorilo nanj je bilo le v spominih Milana Vidmarja, ki je poudaril, da narodni voditelj ni želel okrnitve ljubljanske univerze in da je miril ministre, ki ji niso bili naklonjeni. Glejte v: Milan Vidmar, *Spomini. Drugi del*, Maribor: Založba Obzorja, 1964, 84. Na Koroščevo naklonjenost znanosti je opozoril šele Janez Rotar v knjigi *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*, ki jo je leta 1990 izdala SAZU v Ljubljani.

impresivna, a hkrati tudi manifestativna: operativne enotnosti v taboru, ki je bil tako množičen, ni več moglo biti. Korošec je lahko le še s skrajnimi napori ohranjal njegove številne tokove v isti strugi – a nekatere skupine so se že začele izločati iz nje. Tiste na levi so zapeljevale socialistične sirene, one na desni pa je čedalje bolj motil jugoslovanski okvir. Vse več je bilo ljudi, ki jim ni dala miru leta 1927 zapisana misel pesnika Boža Voduška, da je ideal slehernega – torej tudi slovenskega – naroda lastna država.⁴⁰

Pojavila pa se je še ena težava: Stojadinović na vzhodu države ni zmagal tako prepričljivo kakor Korošec v Dravski banovini, na Hrvaškem pa je doživel pravi polom. Na prvih volitvah v času svojega predsedovanja vladi ga prebivalci Jugoslavije niso podprli s plebiscitarno večino. Celu Srbi ne. Ker pa je menil, da bi mu moral notranji minister pomagati pri animaciji volivcev, ki jih v monarhiji Karadjordjevičev po letu 1931 ni več ščitila glasovalna tajnost, je postal Korošču odkrito sovražen in je poskrbel za njegovo premestitev na položaj predsednika Senata.⁴¹ Kot prvak zgornjega doma Narodnega predstavništva je bil slovenski prvak oddaljen od vzvodov vladanja; le ob menjavi ministrskega kabineta bi še lahko odigral pomembnejšo vlogo ... In jo tudi je – kolikor mogoče hitro! Prav Korošec je namreč poskrbel za to, da je v začetku februarja 1939 zaradi odstopa skupine ministrov prišlo do vladne krize in do imenovanja politično šibkega Dragiše J. Cvetkovića na premierski položaj.⁴² Operacija je bila seveda lahko izvedena le pod pokroviteljstvom kneza namestnika Pavla Karadjordjevića, ki se mu je zdela Stojadinovićeve nevtralistična zunanja politika preveč koristna za vse čvrstejšo os Rim–Berlin, nereševanje hrvaškega vprašanja pa prenevarno za obstoj države – saj bi lahko zagrebški faktorji začeli igrati podobno vlogo, kot so jo bratislavski pri slabitvi Češko-Slovaške druge republike. A ko je bil sporazum med dvorom oziroma vlado in Vladkom Mačkom končno sklenjen, se je Korošec znašel na slepem tiru. Nihče ga ni več nujno potreboval. Hrvaška je dosegla politični maksimum pravic in moči, ki jih je lahko imela v Jugoslaviji, in tudi njen obseg je bil impresiven. Politična statika kraljevine Karadjordjevičev se je do-dobra spremenila ...

Toda to je bila površina: Korošec je opazil, da se je tudi v Zagrebu marsikaj predružačilo. Vladko Maček – sin slovenskega očeta – je sicer res dobil za svojo vplivno cono celoten jugoslovanski zahod, saj je Beograd za *enklavizirano* Dravsko banovino skoraj povsem izgubil zanimanje, toda doma je bil vse manj priljubljen. Zagovorniki hrvaške neodvisnosti so se krepili iz dneva

⁴⁰ Prunk, *Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*, 72, 73, 212–218.

⁴¹ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Reka: Otokar Keršovani, 1970, 508–510.

⁴² Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, 521–528.

v dan. Nastopali so čedalje bolj odkrito in predrzno. Ko je Korošec, ki je malo prej, ob dvajsetletnici Jugoslavije, med rojaki poskušal razširiti samozavest in optimizem, ponovno prišel v vladu – kakor že julija 1924 je postal prosvetni minister –, se je trudil na obstoječi državni okvir navezati zmernejše hrvaške nacionaliste, ki so se malo prej razšli z Antejem Pavelićem.⁴³ Za vsako ceno je poskušal ohraniti, kar je (so)ustvaril pred dobrimi dvajsetimi leti: če bi prišlo do radikalnih pretresov, se mu je zaradi poznavanja nravi ljudi zdel razsul države neizogiben.⁴⁴ V svojih trpkih vizijah, ki pa so bile v začetnem obdobju Hitlerjeve vojne še kontingentna zgodovina prihodnosti, se ni motil. Da ne bi kdaj postale dejanska, se je zavzemal za prilagoditev zunanje, deloma pa tudi notranje politike države novim razmeram v vse bolj mračni Evropi.⁴⁵ Njegovo dejavnost je zaznamoval skrb, da bi se Jugoslavija niti po naključju ne znašla na listi tarč agresivnega Hitlerjevega imperiju. Tretjemu Reichu je Korošec – podobno kot mnogi voditelji v različnih evropskih deželah – skušal ugajati z uvajanjem antisemitskih ukrepov, s hlapi katerih je sicer bila nasičena že dunajska krščanskosocialna politična kuhinja, ki jo je spoznal v začetku 20. stoletja. Po svojih gambitnih potezah se je razlikoval od drugih članov vlade, ki ji je pripadal.

A po drugi strani Korošec ni bil niti malo pripravljen popuščati vsak dan huje nacificirani nemški skupnosti v Jugoslaviji. Skrb za ohranitev države je bila pri njem na prvem mestu. Bogdan Radica, ki je sodil med največje intelektualne svetovljane v kraljevini Karadjordjevičev, je leta 1940 menil, da je Korošec na isti valovni dolžini kot knez namestnik Pavle, predsednik vlade Dragiša J. Cvetković in njegov hrvaški partner Vladko Maček. Nihče od njih ni bil proosnega mišljenja, ker bi simpatiziral s fašistično ali nacistično ideologijo, vendar so vsi poskušali imeti z uradnim Rimom in Berlinom kar najboljše odnose, ker so vedeli, da se jugoslovanska kraljevina ne more zoperstaviti Hitlerjevim armadam in Mussolinijevim legijam.⁴⁶

⁴³ Glavna novost pri Koroščevih tipanjih v smeri kroga Mileta Budaka in Jugoslovanske akcije je zapletanje hrvaških nacionalistov, ki so bili poprej povsem nasprotni kraljevini Karadjordjevičev, v vsedržavne kombinacije. Ni pa videti, da bi šlo za poskus razbijanja obstoječega okvira. Jugoslovanska akcija in Korošec za takšne rešitve nista imela poslušanja. Sicer pa obstajajo različne interpretacije odhoda dela pripadnikov ustaškega gibanja v domovino po sklenitvi sporazuma Stojadinović–Ciano (1937). Prim. Tomislav Jonjić, Stjepan Matković, »Novi prilozi za životopis Mile Budaka uoči Drugoga svjetskog rata«, *Časopis za suvremenu povijest* XL, št. 2, 2008, 434–452. Glede na nasprotja med domovinskim in zamejskim krilom Paveličevega gibanja aprila 1941 bi bilo misliti, da so bila razhajanja med obema skupinama znatna.

⁴⁴ Fran Saleški Finžgar, *Zbrano delo. Dvanajsti zvezek*, Ljubljana: državna založba Slovenije, 1992, 419.

⁴⁵ Vladko Maček, *Memoari*, Zagreb: Dom i svijet, 2003, 204, 205.

⁴⁶ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti. Uspomene hrvatskog intelektualca kroz apokalipsu Jugoslavije. Knjiga druga*, München, Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984, 32.

Korošec se je od drugih stebrov države razlikoval nemara samo v tem, da Sovjetske zveze ni štel za dejavnik, ki bi v doglednem času lahko postal v katerem koli smislu pozitiven. V njej očitno ni videl prave sodelavke sil osi, pa čeprav je bila na večer njegovega življenja partner uradnega Berlina. Ugajanje uradni Moskvi bi Jugoslaviji po Koroščevi misli ne moglo niti malo koristiti. Prav nasprotno: domači komunisti bi mogli okrepiti spodkopavanje temeljev kraljevine Karadjordjevičev. Slovenski voditelj je rdečo velesilo očitno štel za samostojen center moči z globalnimi interesi in vplivom. V tem je bil podoben Winstonu Churchill, zato pa se je od britanskega državnika razlikoval v presoji potencialne koristnosti tega dejstva v spremenjeni konstelaciji sil. Jugoslavija pač ni bila svetovni imperij, temveč šibka država, o kateri so v Londonu pred izbruhom Hitlerjeve vojne vedeli še manj kakor o Češkoslovaški, ki so jo prepustili Nemčiji, ter Poljski in Romuniji, katerih meje so zaščitili z varnostnimi garancijami.

Nekateri ministri Cvetkovičevega kabineta, zlasti Mihailo Konstantinovič, ki kot prostozidar ni mogel imeti razumevanja za svojega duhovniškega kolega, so Koroščeve poteze v skrbi prepolnem letu 1940 razumeli kot poskus razmaganja jugoslovanske države.⁴⁷ Začeli so kovati zaroto proti njemu: želeli so ga odstraniti iz vlade. Mogoče bi ga čakala podobna usoda kot tedaj že interniranega Milana M. Stojadinovića ... A ko bi se moralo konspirativno kolesje zavrteti, je prišlo do nepričakovanega antiklimaksa: Korošec se ni soočil s svojimi političnimi nasprotniki, temveč z ljubim Bogom. Na koledarjih je bil 14. december 1940.

Koroščev pogreb v Ljubljani je bil impresivna manifestacija. Slovo od narodnega voditelja se je moglo meriti kvečjemu s posmrtnimi počastitvami Josipa Jurčiča, Janeza Bleiweisa ter dveh Ivanov – Cankarja in Tavčarja. Podoben pogreb je imel v začetku okupacije aprila 1941 samo še nekdanji kraljevski namestnik Hribar.

Če so v zgodnjih letih Korošca mnogi rojaki presegali, so ga ob smrti le še nekateri dohajali. In to komaj ter necelovito. Za svoje privržence pa je postal celo zvezda severnica: njegovo ime je bilo njihov program. Franc Kulovec, ki ga je nasledil na položaju voditelja slovenskega katoliškega tabora, si je tudi zato prizadeval, da bi se država notranje okrepila.⁴⁸ Prav tako je storil vse, da bi vojni požar ne zajel njenega ozemlja, kajti Qui habet tempus, habet vitam.⁴⁹

⁴⁷ Mihailo Konstantinovič, *Politika sporazuma. Dnevniške beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Novi Sad: Agencija Mir, 1998.

⁴⁸ Milan Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936–1941*, Novi Sad: Matica srpska, 2000, 410. Kulovec je poudarjal, da je dosega popolne avtonomije slovenski politični cilj; to pomeni, da je upošteval jugoslovanski okvir. Pričakoval je le notranjepolitične spremembe v smeri, ki jih je nakazal sporazum med dvorom in Vladkom Mačkom.

⁴⁹ Jakob B. Hoptner: *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, Reka: Otokar Keršovani, 1972, 222.

Njegova prizadevanja so se končala s tragičnim neuspehom: umrl je kot ena prvih žrtev nemškega napada 6. aprila 1941.

Pri slovesu od Korošca – pa malce kasneje tudi od Hribarja – ni šlo za pogreb posameznika, temveč epohe. Jugoslavija, ki sta jo oba moža poseblyala, se je v tistih težkih časih iz trajne rešitve slovenskih vprašanj preobrazala v zgolj eno od etap na trnovi poti njunih rojakov skozi viharje in vrtince 20. stoletja. Beograjska vlada, ki je na pogreb svojega prosvetnega ministra poslala podpredsednika Vladka Mačka – s tem je demonstrirala odločilnost njegove volje za celotno zahodno polovico kraljevine Karadjordjevičev –, dramatičnosti trenutka ni razumela in se je zapletla v simbolne igrice moči in prestiža.

A to je bil le predtakt v srbsko-hrvaško-slovenskem rekviemu, ki je sledil. Po drugi svetovni vojni je to postalo jasno celo Vladku Mačku, ki je pokojnega Korošca kljub nekdanjim nesoglasjem in sporom v svojih spominih vzel v zaščito. Nekaj spomenikov so mu postavili tudi srbski pričevalci, ki so ga sicer poznali pod vzdevkoma *Pop* in *Lepi Tonček*.⁵⁰ Dragoljub Jovanović je Korošca, ki se njegovim pravoslavnim rojakom na ulicah in v palačah prestolnice nikoli ni kazal v opravi katoliškega duhovnika, označil za moža med dvema Krekoma.⁵¹ V primerjavi s prvim, Janezom Evangelistom, se je zdel krtina. Taktik in udejanjevalec – liberalni narodnogospodarski teoretik Milko Brezigar je Korošca leta 1918 slikovito označil za izvršitelja jugoslovanskega testamenta⁵² – je ob strategu in vizionarju pač videti kot senca. A nikakor ne kot vitez klavrne postave. Zato pa se je Korošec v primerjavi z drugim Krekom, Mihom, zdel kot Triglav. Kot zasenčevalec. Kot velikan.⁵³ To pa je bil tudi ob onih, ki so mu potem na glavo nakopali prepoved pozitivnega spomina in s tem onemogočili *historizacijo* vsega, kar je naredil in za kar se je zavzemal. In čeprav življenjsko delo Antona Korošca toliko in toliko let pozneje pripada samo še zgodovini, je spomin nanj vendarle živ, medtem ko so številni njegovi zanihkovalci – tudi tisti mnogo mlajši – mrtvi ne samo zase, temveč tudi za zavest drugih. Dandanes vemo, da mu je bila po smrti prizadejana velika krivica.

ANTON KOROŠEC MED SODOBNIKI IN V ZGODOVINI

Povzetek

Anton Korošec (1872–1940) sprva med sodobniki ni bil posebej izstopajoč; slovenski umetniki njegove generacije so se uveljavili hitreje kot on. Zato pa je kot duhovnik in kot politik z vztrajnim in potrpežljivim delom nenehno napredoval.

⁵⁰ Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936–1941*, 410.

⁵¹ Prim. Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, 420.

⁵² Milko Brezigar, *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*, Ljubljana: Omladina, 1918, nepaginirana posvetilna stran.

⁵³ Prim. Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, 418, 419.

Korošec je sodil v prvo generacijo politikov, ki se je srečevala s splošno volilno pravico. Zato – za razliko od nekaterih starejših javnih delavcev – ni zanemarjal ne dela med množicami ne v parlamentarnih telesih. Organiziral je slovensko katoliško gibanje na Štajerskem po zgledu tistega, ki ga je na Kranjskem oblikoval Janez Evangelisti Krek. Slednji je uspešno prilagodil načela in oblike delovanja nemškoavstrijskega krščansosocialnega gibanja, ki je bilo močno v že industrializiranih predelih obdonavske Avstrije, manj razvitemu slovenskemu okolju. Tako je Korošec, ki je na začetku med rojaki nastopal kot voditelj podeželskega prebivalstva, postal osrednji dejavnik povezovanja slovenskega katoliškega tabora v vsenarodno politično organizacijo, ki je presejala meje staroavstrijskih dežel.

Anton Korošec je postal parlamentarec v dunajskem Državnem zboru leta 1906. Hitro se je uveljavil med slovenskimi katoliškimi poslanci z delavnostjo in taktično spretnostjo. Ko je novi kranjski deželni glavar Ivan Šušteršič, ki je dotlej vodil slovenske katoliške poslance – ob njih pa v širših povezavah marsikdaj tudi druge –, zaradi samostojnih, radikalno opozicijskih potez parlamentarcev njegovega kluba leta 1914 opustil njihovo vodenje, je na njegovo mesto stopil Anton Korošec. Ker je bil parlament paraliziran, se njegov vzpon sprva ni zdel posebej pomemben; tak pa je postal zaradi prve svetovne vojne. Člani dunajskega parlamenta, ki ni imel nikakršne vloge pri vstopanju habsburške monarhije v vojno, so v drugi polovici planetarnega spopada imeli velik ugled, saj niso nosili nikakršne krivde za vse večjo stisko prebivalstva. Zato so se lahko hitro profilirali kot narodni voditelji.

Anton Korošec je maja 1917, ob obnovitvi dela parlamenta, postal vodja kluba južnoslovenskih poslancev dunajskega parlamenta. Kot tak je razglasil državnopravno Majniško deklaracijo, ki je terjala združitev in vpliva tujcev prosto skupno nacionalno državo Slovenec, Hrvatov in Srbov na vsem njihovem ozemlju v habsburški monarhiji, ter vodil množično gibanje za njeno uresničitev. Iz politika se je v letih 1917–1918 preobrazil v državnika. Bil je na čelu državnega provizorija Južnih Slovanov habsburške monarhije, toda zaradi odhoda na pogajanja s srbsko kraljevsko vlado, Jugoslovanskim odborom in antantnimi predstavniki ni mogel vplivati na življenje v njegovem okviru. Ko je decembra 1918 pripotoval v domovino, je postal podpredsednik kraljevske vlade.

Korošec je sprva podpiral politiko narodne koncentracije, ko pa je njegova Slovenska ljudska stranka na volitvah leta 1920 dobila le relativno večino slovenskih glasov – razlog za to sta bila neugodno rešeno vprašanje meja in spori med katoliškimi politiki na ozemlju nekdanje Kranjske, ob tem pa tudi vzpon radikalne levice –, je sprejel zasuk proti avtonomizmu kot strategijo za obnovitev nekdanje absolutne politične premoči katoliškega tabora med Slovenci. Med množicami na Slovenskem je ta sprememba rodila uspeh, zato pa je Slovenski ljudski stranki otežila iskanje zaveznikov v beograjskem parlamentu, kjer so sprva prevladovali unitaristično usmerjeni jugoslovanski liberalci in srbski radikalci. Korošec, ki je bil spreten taktik, je kmalu uvidel nezanesljivost zavezništev federalističnih strank, ki so izhajale iz posebnih razmer v različnih delih države. Slednji se je kot eden njenih najpomembnejših očetov čutil čvrsto zavezan. Po padcu 3. vlade Ljubomirja M. Davidovića se je Korošec začel pripravljati na iskanje možnosti za drugačne povezave; kmalu je našel pot do tistega dela srbskih radikalcev, ki so za glavni politični dejavnik v državi šteli dvor. Skupaj z nekaterimi jugoslovansko usmerjenimi liberalci iz Srbije in Jugoslovansko muslimansko organizacijo je osnoval novo vladno koalicijo; z oporo v njej je leta 1928 po atentatu na hrvaške poslance postal predsednik vlade. Kot tak je poskušal stabilizirati razmere v državi.

Po uvedbi diktature je nekaj časa sodeloval v kraljevi vladi, potem pa je prešel v opozicijo, saj je bila diktatura tudi zaradi težavnih razmer sredi svetovne gospodarske krize vse bolj neprijetna. Po vrnitvi parlamentarizma leta 1931 je Korošec ostal v opoziciji, ki so jo katoličani ob praznovanju njegove 60-letnice 1932 zaostriili; tedaj so se celo že slišale zahteve

po oblikovanju samostojne slovenske republike. Korošec je bil interniran, po atentatu na kralja Aleksandra pa se je kmalu vrnil na oblast. V vladi Milana M. Stojadinovića je leta 1935 postal notranji minister. Po volitvah 1938 ga je Stojadinović zamenjal, saj je menil, da je na prvih volitvah, ki se jih je udeležil kot predsednik vlade, policija premalo pritiskala na volivca (volitve so bile javne). Korošec, ki je postal predsednik senata, je nato ob soglasju dvora organiziral izzvanje vladne krize, saj je Stojadinović s svojo nevtralistično politiko preveč koristil nemško-italijanski zvezi, njegova nepripravljenost na reševanje hrvaškega vprašanja pa je bila za državo nevarna, saj bi se zaradi tega problema v državno politiko lahko začele mešati tuje sile, kakor so se v češkoslovaške zadeve.

Ko je bil sporazum med vlado, dvorom in Hrvati 1939 sklenjen, se je Korošec, ki je bil večkrat jeziček na jugoslovanski politični tehtnici, znašel v zavetrju. Toda krepitev Nemčije je terjala koncentracijo moči; Korošec je 1940 postal prosvetni minister. Zagovarjal politiko neizzivanja Nemčije in Italije, saj je vedel, da se država ne more učinkovito upreti njenemu napadu. Obtoževali so ga, da je bil pobudnik protijudovskih odlokov vlade, vendar so te odredbe, ki so bile podobne že kmalu po 1. svetovni vojni uveljavljeni madžarski protisemitski zakonodaji, podpisali vsi ministri. Korošec je v zadnjih mesecih svojega življenja poskušal jugoslovansko državo okrepiti tudi s tem, da v vsejugoslovanske politične kombinacije vključil tudi tiste hrvaške separatiste, ki so se (vsaj začasno) razšli z Antejem Pavelićem. Sredi vse bolj zaostrenih razmer je Korošec decembra 1940 nenadoma umrl. Nasledniki so skušali nadaljevati z njegovo politiko, vendar zaradi svoje šibkosti v ničemer niso uspeli. Tako je Koroščeva smrt pomenila konec pomembnega obdobja slovenske zgodovine – prehoda iz širšega srednjeevropskega okvira v jugoslovanskega ter igranja jezička na politični tehtnici srbsko-hrvaško-slovenske kraljevine.

ANTON KOROŠEC AMONG HIS CONTEMPORARIES AND IN HISTORY

Summary

Anton Korošec (1872–1940) was not particularly outstanding among his contemporaries at first; Slovenian artists of his generation gained recognition faster than he did. However, he made steady progress as a priest and as a politician through persistent and patient work.

Korošec was part of the first generation of politicians who had at least experienced the universal right to vote. That is why – unlike some older public workers – he did not neglect his work among the masses or in parliamentary bodies. He organised the Slovene Catholic movement in Styria on the model of the one formed in Carniola by Janez Evangelisti Krek. The latter successfully adapted the principles and forms of action of the German-Austrian Christian Social Movement, which was strong in the already industrialised areas of Transdanubian Austria, to the less developed Slovenian environment. Thus, Korošec, who had initially appeared among his compatriots as a leader of the rural population, became a central factor in the integration of the Slovene Catholic camp into a nation-wide political organisation that transcended the borders of the Old Austrian lands.

Anton Korošec became a parliamentarian in the Vienna National Assembly in 1906. He quickly established himself among Slovene Catholic parliamentarians with his hard work and tactical skill. When the new Regional Governor of Carniola, Ivan Šušteršič, who had been leading the Slovene Catholic deputies – and often others in wider connections with them – abandoned the leadership in 1914 due to the independent, radically oppositional moves of his club's parliamentarians, Anton Korošec took his place. As Parliament was paralysed, its rise did not seem particularly significant at first; it became so as a result of the First World War. The members of the Vienna parliament, who had played no role in

the Habsburg monarchy's entry into the war, enjoyed a high profile in the second half of the planetary conflict, as they bore no blame for the growing hardship of the population. They were therefore able to quickly profile themselves as national leaders.

In May 1917, when Parliament resumed its work, Anton Korošec became the leader of the Club of South Slav Members of the Vienna Parliament. As such, he promulgated the May Declaration, which demanded the unification and foreign influence of a free common nation-state of Slovenes, Croats and Serbs throughout their territory in the Habsburg Monarchy, and led a mass movement for its realisation. In 1917–1918, he transformed himself from a politician into a statesman. He was at the head of the State Provision of the South Slavs of the Habsburg Monarchy, but because he went to negotiate with the Serbian Royal Government, the Yugoslav Committee and the Entente representatives, he was unable to influence life within it. When he arrived home in December 1918, he became Deputy Prime Minister.

Korošec initially supported the policy of national concentration, but when his Slovene People's Party won only a relative majority of the Slovene vote in the 1920 elections – this was due to the unfavourable settlement of the border issue and the disputes between Catholic politicians in the territory of the former Carniola, as well as the rise of the radical left – he adopted a turn towards autonomism as a strategy for restoring the former absolute political supremacy of the Catholic camp among the Slovenes. This change was a success among the Slovenian crowds, but it also made it difficult for the Slovene People's Party to find allies in the Belgrade parliament, which was initially dominated by unitarist Yugoslav liberals and Serbian radicals. Korošec, who was a skilful tactician, soon saw the unreliability of the alliances of the federalist parties, which were based on the specific situations in different parts of the country. The latter, as one of its most important fathers, felt firmly committed. After the fall of the 3rd government of Ljubomir M. Davidovič, Korošec began to look for possibilities for other alliances; he soon found his way to that section of Serbian radicals who considered the court to be the main political factor in the country. Together with some Yugoslav-oriented liberals from Serbia and the Yugoslav Muslim Organisation, he founded a new government coalition; with a foothold in it, he became Prime Minister in 1928 after the assassination of Croatian MPs. As such, he tried to stabilise the situation in the country.

After the dictatorship, he served for a time in the royal government, but then moved to the opposition, as the dictatorship was increasingly unpopular, not least because of the difficult situation in the midst of the global economic crisis. After the return of parliamentarianism in 1931, Korošec remained in opposition, which was intensified by the Catholics on the occasion of the celebration of his 60th birthday in 1932; at that time, there were even calls for the creation of an independent Slovene republic. Korošec was interned, but soon returned to power after the assassination of King Alexander. In 1935, he became Minister of the Interior in the government of Milan M. Stojadinović. After the 1938 elections, Stojadinović replaced him because he felt that the police had not put enough pressure on the voter in the first elections, he took part in as Prime Minister (the elections were public). Korošec, who became President of the Senate, then organised, with the consent of the court, to provoke a government crisis, because Stojadinović's neutralist policy was too much to the advantage of the German-Italian alliance, and his unwillingness to resolve the Croatian question was dangerous for the country, as this problem could have led to foreign powers meddling in national politics, as they had in Czechoslovak affairs.

When the 1939 agreement between the government, the court and the Croats was concluded, Korošec, who had often been the tip on the Yugoslav political scale, found himself in the slipstream. But the strengthening of Germany required a concentration of power; Korošec became Minister of Education in 1940. He advocated a policy of non-challenge

to Germany and Italy, knowing that the country could not effectively resist their attack. He was accused of being the instigator of the government's anti-Jewish decrees, but these decrees, which were similar to the Hungarian anti-Semitic legislation already in force shortly after the First World War, were signed by all ministers. In the last months of his life, Korošec also tried to strengthen the Yugoslav state by including in the Yugoslav-wide political combinations those Croatian separatists who had (at least temporarily) broken with Ante Pavelić. In the midst of an increasingly tense situation, Korošec died suddenly in December 1940. His successors tried to continue his policy, but their weakness made them completely unsuccessful. Thus, Korošec's death marked the end of an important period in Slovenian history – the transition from the broader Central European context to the Yugoslav one, and the role of the tip on the political scales of the Serbo-Croatian-Slovenian kingdom.

ANTON KOROŠEC UNTER ZEITGENOSSEN UND IN DER GESCHICHTE

Zusammenfassung

Anton Korošec (1872–1940) war unter seinen Zeitgenossen zunächst nicht besonders herausragend; die slowenischen Künstler seiner Generation haben sich schneller etabliert als er. Durch beharrliche und geduldige Arbeit machte er jedoch als Priester und als Politiker stetige Fortschritte.

Korošec gehörte zur ersten Generation von Politikern, die zumindest das allgemeine Wahlrecht erlebt hatten. Deshalb vernachlässigte er – im Gegensatz zu einigen älteren Staatsdienern – seine Arbeit unter den Massen oder in den parlamentarischen Gremien nicht. Er organisierte die slowenisch-katholische Bewegung in der Steiermark nach dem Vorbild der in Krain von Janez Evangelisti Krek gegründeten Bewegung. Letztere passete die Grundsätze und Aktionsformen der deutsch-österreichischen christlich-sozialen Bewegung, die in den bereits industrialisierten Gebieten Transdanubiens stark war, erfolgreich an das weniger entwickelte slowenische Umfeld an. So wurde Korošec, der unter seinen Landsleuten zunächst als Anführer der Landbevölkerung aufgetreten war, zu einem zentralen Faktor bei der Integration des slowenisch-katholischen Lagers in eine landesweite politische Organisation, die die Grenzen der altösterreichischen Länder überschritt.

Anton Korošec wurde 1906 Abgeordneter in der Wiener Nationalversammlung und etablierte sich durch seinen Fleiß und sein taktisches Geschick schnell unter den katholischen Abgeordneten Sloweniens. Als der neue Landeshauptmann von Krain, Ivan Šušteršič, der die slowenisch-katholischen Abgeordneten – und oft auch andere, die mit ihnen in enger Verbindung standen – angeführt hatte, 1914 wegen der eigenständigen, radikal oppositionellen Bestrebungen der Parlamentarier seines Klubs die Führung aufgab, trat Anton Korošec an seine Stelle. Da das Parlament gelähmt war, schien sein Aufstieg zunächst nicht besonders bedeutsam zu sein; dies änderte sich jedoch infolge des Ersten Weltkriegs. Die Abgeordneten des Wiener Parlaments, die beim Kriegseintritt der Habsburgermonarchie keine Rolle gespielt hatten, genossen in der zweiten Hälfte des planetarischen Konflikts hohes Ansehen, da sie keine Schuld an der wachsenden Not der Bevölkerung trugen. So konnten sie sich schnell als nationale Führer profilieren.

Im Mai 1917, als das Parlament seine Arbeit wieder aufnahm, wurde Anton Korošec Vorsitzender des Klubs der südslawischen Abgeordneten im Wiener Parlament. Als solcher verkündete er die Maideklaration, die die Vereinigung und Fremdbestimmung eines freien gemeinsamen Nationalstaates der Slowenen, Kroaten und Serben auf ihrem gesamten Gebiet in der Habsburgermonarchie forderte, und führte eine Massenbewegung für de-

ren Verwirklichung an. In den Jahren 1917–1918 wandelte er sich von einem Politiker zu einem Staatsmann. Er stand an der Spitze der Staatlichen Vorsorge für die Südslawen der Habsburgermonarchie, aber da er mit der königlich-serbischen Regierung, dem Jugoslawischen Komitee und den Vertretern der Entente verhandelte, konnte er das Leben innerhalb der Monarchie nicht beeinflussen. Als er im Dezember 1918 nach Hause kam, wurde er stellvertretender Premierminister.

Korošec unterstützte zunächst die Politik der nationalen Konzentration, doch als seine Slowenische Volkspartei bei den Wahlen 1920 nur eine relative Mehrheit der slowenischen Stimmen erhielt – was auf die ungünstige Lösung der Grenzfrage und die Streitigkeiten zwischen den katholischen Politikern auf dem Gebiet der ehemaligen Krain sowie auf den Aufstieg der radikalen Linken zurückzuführen war –, wandte er sich dem Autonomismus zu, um die frühere absolute politische Vorherrschaft des katholischen Lagers unter den Slowenen wiederherzustellen. Diese Veränderung war ein Erfolg bei den Massen in Slowenien, erschwerte es aber auch der slowenischen Volkspartei, Verbündete im Belgrader Parlament zu finden, das anfangs von unitaristischen jugoslawischen Liberalen und serbischen Radikalen dominiert wurde. Korošec, der ein geschickter Taktiker war, erkannte bald die Unzuverlässigkeit der Bündnisse der föderalistischen Parteien, die sich auf die spezifischen Situationen in verschiedenen Teilen des Landes stützten. Letzterer fühlte sich als einer ihrer wichtigsten Väter fest verpflichtet. Nach dem Sturz der 3. Regierung von Ljubomir M. Davidović begann Korošec, nach Möglichkeiten für andere Bündnisse zu suchen; er fand bald den Weg zu jenem Teil der serbischen Radikalen, die den Hof als den wichtigsten politischen Faktor im Lande betrachteten. Zusammen mit einigen jugoslawisch orientierten Liberalen aus Serbien und der Jugoslawischen Muslimischen Organisation gründete er eine neue Regierungskoalition, in der er Fuß fasste und nach der Ermordung kroatischer Abgeordneter 1928 Premierminister wurde. Als solcher versuchte er, die Lage im Land zu stabilisieren.

Nach der Diktatur diente er eine Zeit lang in der königlichen Regierung, wechselte dann aber in die Opposition, da die Diktatur zunehmend unpopulär wurde, nicht zuletzt wegen der schwierigen Situation inmitten der Weltwirtschaftskrise. Nach der Rückkehr des Parlamentarismus im Jahr 1931 blieb Korošec in der Opposition, die von den Katholiken anlässlich seines 60. Geburtstages im Jahr 1932 noch verstärkt wurde; damals wurden sogar Forderungen nach der Gründung einer unabhängigen slowenischen Republik laut. Korošec wurde interniert, kehrte aber bald nach der Ermordung von König Alexander an die Macht zurück. Im Jahr 1935 wurde er Innenminister in der Regierung von Milan M. Stojadinović. Nach den Wahlen von 1938 wurde er von Stojadinović abgelöst, weil er der Meinung war, dass die Polizei bei den ersten Wahlen, an denen er als Ministerpräsident teilnahm (die Wahlen waren öffentlich), nicht genug Druck auf die Wähler ausgeübt hatte. Korošec, der Präsident des Senats wurde, organisierte daraufhin mit Zustimmung des Hofes die Provokation einer Regierungskrise, da Stojadinovićs neutralistische Politik dem deutsch-italienischen Bündnis zu sehr zum Vorteil gereichte und seine mangelnde Bereitschaft, die kroatische Frage zu lösen, für das Land gefährlich war, da dieses Problem zu einer Einmischung ausländischer Mächte in die nationale Politik führen konnte, wie sie es in der Tschechoslowakei getan hatten.

Als 1939 das Abkommen zwischen der Regierung, dem Gericht und den Kroaten geschlossen wurde, befand sich Korošec, der oft ein Zünglein an der Waage in der jugoslawischen Politik gewesen war, im Windschatten. Doch das Erstarken Deutschlands erforderte eine Konzentration der Macht; Korošec wurde 1940 Bildungsminister. Er befürwortete eine Politik des Nichtangriffs auf Deutschland und Italien, da er wusste, dass das Land sich nicht wirksam gegen deren Angriffe wehren konnte. Er wurde beschuldigt, die antijüdischen

Dekrete der Regierung initiiert zu haben, aber diese Dekrete, die der kurz nach dem Ersten Weltkrieg erlassenen antisemitischen Gesetzgebung in Ungarn ähnelten, wurden von allen Ministern unterzeichnet. In den letzten Monaten seines Lebens versuchte Korošec auch, den jugoslawischen Staat zu stärken, indem er die kroatischen Separatisten, die (zumindest vorübergehend) mit Ante Pavelić gebrochen hatten, in die jugoslawienweiten politischen Zusammenschlüsse einbezog. Inmitten einer zunehmend angespannten Situation starb Korošec plötzlich im Dezember 1940. Seine Nachfolger versuchten, seine Politik fortzusetzen, aber ihre Schwäche machte sie völlig erfolglos. Der Tod von Korošec markiert somit das Ende einer wichtigen Periode in der slowenischen Geschichte – den Übergang vom weiteren mitteleuropäischen Kontext zum jugoslawischen und die Rolle eines Züngleins an der politischen Waage des serbisch-kroatisch-slowenischen Königreichs.